

ZATON ŠKAL

Škale kot pomembno središče, so začele ugašati z naraščajočim razvojem trgovine, obrti in industrije v Šoštanju in Velenju. Verjetno je bil to razlog, da lavantinska škofija po smrti dekana Ivana Rotnerja ni namestila novega dekana v Škalah, temveč ga je imenovala v Šmartnem pri Velenju. Novi župnik Matej Weiss je bil zavedni koroški Slovenec s Krke pri Sv. Emi, ki je moral po plebiscitu leta 1920 pobegniti s Koroške. Kot župnik v Škalah je bil sprejet različno:

- vernim Škalčanom se je zdel premalo imeniten, ker so mislili, da so zaradi njega izgubili dekanijo;*
- levo usmerjeno vse bolj vplivno delavsko gibanje ga ni marali, ker je bil far;*
- nemčurji in njihovi simpatizerji ga niso marali, ker je bil zaveden Slovenec;*
- ob nemški okupaciji je bil med prvimi preseljenimi;*
- po osvoboditvi se je vrnil in kmalu bil zaradi domnevnega prometnega prekrška s kolesom obsojen na leto in pol zapor. V času njegove odsotnosti je bila usoda Škal zapečaten. Bil je pokončen Slovenec, dobričina, pevec in veseljak, od vseh oblasti preganjan celo življenje.*

Od učiteljev se je po vojni le za krajši čas vrnila Revenova, ki je postala šolska upraviteljica.

Med okupacijo Nemcem ni uspelo zaključiti začete gradnje šole v Pesju. To je bilo storjeno takoj po vojni in so bili otroci iz Pesja, Podgorja, Prelog in Glinšekovega klanca prešolani iz Škal v Pesje. Tako je tudi šola izgubila del svojega šolskega okoliša.

Odločitev o izpodkopavanju Škalskega griča je bila sprejeta med okupacijo.

Leta 1942 je okupacijska oblast prepovedala pokopavanje mrtvih na škalskem pokopališču.

Izpodkopavati so začeli Vagovo posestvo, ki je ležalo ob vznožju južnega pobočja griča. Leta 1944 so bili Vagovi preseljeni na brezovškovo posestvo, Brezovškove fante je okupator postrelil, ženske pa poslal v koncentracijsko taborišče. Tu so Vagovi bili do osvoboditve. Takrat jim je bilo dodeljeno Jajčnikovo posestvo v Šentilju.



Zadnji ostanki cerkve Sv. Jurija v Škalah

Pridobivanje premoga proti koncu druge svetovne vojne je zaradi pomanjkanja delavcev pojemalo. Po vojni pa je zopet močno narastlo na že načrtovanih in pripravljenih odkopih. Dejstvo, da bodo Škale porušene, prebivalcev ni prizadelo nič manj, kot druga svetovna vojna. Zahtevali so prestavitev odnosno izgradnjo popolnoma enake cerkve na Brcu, ne da bi vedeli, kakšen biser slovenske preteklosti branijo. Branili pa so ga z vso silovitostjo. Da bi lokacijo na Brcu lahko oporekali, so odprli tu kamnolom. Ker ni bilo kamnja v njem, so kamnolom zaprli. Ostala

sta le še dva betonska stebra – spomenik tistim, ki so nasprotovali obnovi Škal.

Tako so bile zahteve po obnovi središča kraja odbite. Svojo stisko in bes so Škalčani izrazili na volitvah leta 1946. Po pripovedovanju članice volilne komisije je 93 % oddalo svoj glas v »črno skrinjico« in manj kot 7 % za uradno listo. Na predlog predsednika volilne komisije tov. Miroslava Pevca so preštete glasove zamenjali, da bi Škalčanom prihranili šikane OZN-e. Tovariš Pevec, stari borec za delavske pravice, izseljenec, povojni komunist, je bil razpet med vizijo ureditve države delavcev in kmetov ter surovo resničnostjo. Naredil je samomor.

Začele so se selitve. Jamski upravnik RLV Kovač se je preselil v Celje, nekdanji občinski tajnik Martin Silovšek v Šalek, Venišnikovi so se preselili v Šmartno. Vrstnega reda, kako so se rušili občinska hiša, farovž, cerkvena hiša, v kateri sta bili trgovina in gostilna, cerkev ter obe šolski poslopji, se ne spominjam. Nekaj notranje opreme cerkve je bilo prenešene v nekdanji prosvetni dom, ki je služil nekaj let bogoslužju, dokler se ni začel podirati.

Šolski pouk je bil začasno zasilno urejen v Vaznerjevi (Leskoškovi) hiši na Brezovem. Prostor za bogoslužje pa je dal na razpolago Obu, tudi na Brezovem. Nato je bil izdan odlok, da se osnovna šola v Škalah ukine, otroci pa prešolajo v Pesje, Velenje, Plešivec in Cirkovce. Središče kraja je bilo porušeno, ne da bi bil plačan 1 dinar odškodnine. Stroške je predstavljala le prestavitev pokopališča in preureditev prosvetnega doma v zasilno cerkev. Mnogi Škalčani so ob prekopavanju grobov podoživljali pogreb svojcev. Iz podkletnega dela cerkve je zazijala kostnica grobišča škalskih duhovnikov in turnske gospode. Tudi na udorinah, ki so potekale preko pokopališča, so ležale razmetane kosti nekoč tu pokopanih, ostanki krst in razrušeni spomeniki.

Ob ruševinah cerkve so ležali naokrog razmetani, v kamen vklesani spomini tisočletnega bivanja Slovencev tod, kot vzorci brezvrednosti. Kamorkoli si se ozrl, je bila ena sama žalost. Škale niso izgubile le svojega središča – svoje srce, temveč tudi svojo sociološko podobo – svojo dušo.

Če so gradovi zgodovinske priče nemške fevdalne oblasti, cerkve duhovne oblasti, potem so znamenja ob poteh, križi in kapele zgodovina naših prednikov. Križi in kapele so priča, kje in kdaj se je nekdo izgubil, zmrznil v gozdu, se srečno vrnil iz davne vojne, ušel hudi nesreči. Morda je križ postavil spokornik, ki je na veselici nekoga preveč udaril, kazen v zaporu pa je moral odsedeti nekdo drug. Zato znamenja ob poteh zaslužijo več pozornosti. Škalski križi, ki se jih spomnim so: Doberški, Krumpov, Jevšnikov, Rahnetov, Karničnikov. Med kapelami: Glinšekova, Vagova, farovška »sv. Ema«, Janova, ob cerkvenem stolpu kapela–spomenik padlim v 1. svetovni vojni, Poduršanova, Miklavžinova, Gorjakovšekova, Zaluberškova, Karničnikova. V Pleterjah, Drucovi in Deberci, se jih ne spomnim. Malo znamenj je še ostalo, ki so ustrezno vzdrževana.

Tragični konec predanega aktivista Pevca je vnesel vrzel v vrste zanesenih aktivistov. Zato je oblast na Kavretovo domačijo naselila borca in zvestega aktivista tovariša Filipa Lesnjaka, ter ga dala izvoliti za predsednika KLO v Škalah. Podpore domačinov ni imel. V obdobju njegovega delovanja so na Vaznerjev travnik navozili nekaj zidne opeke ter začeli aktivnosti za gradnjo združnega doma. Škalčani se niso navdušili za zidavo. Filip ob vsej svoji prizadevnosti ni uspel premostiti prepada med vizijo socialistične izgradnje in škalsko realnostjo. Zašel je v spore, izgubil je službo na RLV, bil izključen iz KP. Odselil se je.

Ne vem komu in kdaj se je utrnila misel, da bi namesto združnega doma gradili šolo. Zamisel je našla širok odziv. Prostovoljcev in prostovoljnega dela je bilo dovolj in šola je bila kmalu pod streho. Formalno so organi oblasti pod-

pirali izgradnjo šole. Zatikalo pa se je v konkretnih zadevah. Da bi na žagi RLV zrezali strešno ogrodje za šolo, so zahtevali od škalskih kmetov 100 m³ prvovrstnih smrekovih hlodov brez grč za deske. Kazalo je že, da bo odškodninske zadeve mogoče rešiti po pravni poti, ko je močnejša stran zopet zaostрила odnose. Tajnika KLO Škale, tov. Adolfa Lipnika so na RLV odpustili. Preprečeno mu je bilo, da bi se lahko zaposlil v Šaleški dolini. Šola je bila vsemu navkljub zgrajena. Leta 1945 je po petih letih prekinitve ponovno stekel pouk v škalski osnovni šoli.

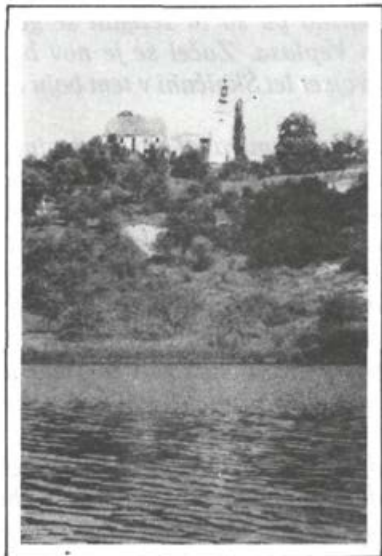
Med tem se je rudarjenje širilo proti severozahodu. Rušile so se Pocajtova in Plazlova domačija ter prosvetni dom. Začelo se je rušiti Pleterje. Druga za drugo so bile uničene lepo urejene domačije. Domačini so s težkim srcem zapuščali rodna ognjišča. V podprtih, napol porušenih hišah so stanovali, dokler niso propadle zadnje možnosti za bivanje. Zapuščene hiše so rušili le, če so rabili gradbeni material. Izza praznih okenskih votlin je prežala turobnost, otrok spajdašene nadute oblasti z oholim tehnokratizmom. Zemlja je bila podcenjena. Za 1 m² obdelovalne zemlje si ni bilo mogoče kupiti škatle najslabših cigaret »Drava«. Izplačani oškodovanec bi lahko zakadil svoj grunt. Preko opustošene krajine je odmevala kitica iz Baumbachovega Zlatoroga: »En Bog, streha ena, kozi dve, a od bolečine človek mre, ko v tuje kraje gre.« Zvrstilo se je nekaj krajevnih aktivistov, ki so bili le podaljšana roka občinske oblasti in rudniške uprave. Pred krajani so se opravičevali, češ da so tako »sklenili na občini ali rudniku«. Utonili so v pozabo.

Kar ni uspelo družbenopolitičnim organizacijam, je uspelo novoustanovljenemu gasilskemu društvu. Ko je bil predsednik KLO Jože Silovšek član ustanovnega odbora gasilskega društva v Škalah, so pridobili gradbeni material iz opuščenega prosvetnega doma. Z ogromno prostovoljnega dela sta odbor KLO ter gasilsko društvo z roko v roki gradila dom. Ko je bil zgrajen, je prišlo do spora. Na domu

so nekajkrat menjali napisno ploščo preden je obveljal napis »Gasilski dom«. Jože Silovšek je razočaran opustil družbene aktivnosti. Vendar mu gre mesto med nosilci obnove Škal. Že pred tem je ob svoji hiši uredil prostor za trgovino in jo skupaj s svojo ženo vodil z mnogo posluha za potrebe krajanov do upokojitve.

Za program obnove Škal in njene urbane ureditve desetletja ni bilo mesta v kratko, srednje ali dolgoročnih planih občine. Kraj se je na robu ugreznin razvijal stihijsko. Gradbena dovoljenja so dobili rudarski oškodovanci, nekateri so iskali luknje v predpisih, tretji pa gradili »na črno« svoje hiše.

Vdor triadne vode v jamo Škale je sprostil odkop varnostnega stebra s hudimi posledicami za Škale. Ogroženih je bilo 20 domačij ter šolska zgradba z igriščem, na področju Brezovega in »Berghausa«. Prebivalci Brezovega so v glavnem ostali v Škalah. Da bi Škalčanom bilo še težje, je vse te dogodke spremljala razmeroma močna teza nekaterih vplivnih občinskih funkcionarjev, da je treba Škale razformirati kot družbenopolitično skupnost. Tako je ob koncu šestdesetih let bil na zborih krajanov obravnavan občinski predlog, da se del Škal priključi KS Plešivec, drugi del s Hrastovcem pa Cirkovcam. Za tako rešitev je občinskim ljudem uspelo pridobiti nekaj posameznikov iz Hrastovca. Velika večina Škalčanov je predlog zavrnila, dopustila pa je možnost, da se katera od sosednjih KS priključi Škalam, če si to želi. Zadnji podoben poskus, ki se ga spomnim, je bil ob obravnavi referendumskega programa. Predstavnik občine je prinesel na zbor ZB narisano idejno zasnovo zazidave Turnskih njiv s stanovanjskimi bloki, osemletko, samopostrežno trgovino, toplovod in še kaj. V tem središču Škal bo »vse«, zato se nima smisla naprezati. Za stare Škalčane, borce, so te obljube bile preveč ohlapne in rožnate, zato so jih zavrnil.



V začetku sedemdesetih let sta bili z veliko udarniškega dela asfaltirani cesti do Hrastovca in do kamnoloma v Škalah, zgrajeno igrišče pri šoli ter ograja okrog pokopališča, otroški vrtec in cesta v Podlubelo.

Leta 1976 je bila zgrajena dolgo željena cerkev, ki naj bi zadovoljila krajeвне potrebe. Verujoči so vanjo vložili ogromno dela. Kasneje jo je škof Grmič posvetil sv. Jožefu. Zemljišče za cerkev sta dala na Brdca Jan in Obu. Krajevne družbenopolitične organizacije so gradnjo spremljale razumevajoče in niso ovirale gradnje, ki si jo je dobra polovica krajanov močno želela.

Le kratkotrajna nepazljivost škalskih funkcionarjev v 60-ih letih je bila dovolj, da so na obrežje Plevelovega jezera začeli dovažati komunalne in industrijske odpadke. Že na samem začetku je bilo teh odpadkov 40.000 m³ na leto. Pomešani organski odpadki, papir, les, umetne mase, odpadna olja, laki, kemikalije, strupi so se samovžigali. Te-

densko pa so tu sežigali še gorljive odpadke iz Gorenja in Veplasa. Začel se je nov boj. Boj za čisto okolje. Že dvajset let Škalčani v tem boju izgubljam.

Nisem nameraval biti zgodovinar. Tole sem zapisal po spominu in občutju. Morda bi bolj spadalo v škalsko spominsko knjigo, kamor bi zapisal vsak Škalčan nekaj. Če razmislim o tistem, kar se o Škalah spomnim ali sem prebral, lahko rečem, nič takega se ni zgodilo, česar bi se morali sramovati. Zato nikomur ni treba tajiti svojega porekla. Spoštujmo ime svojega kraja, ki je dokument, da je tod prebival naš rod že 1000 let. Kot mnogi izmed vas, sem le ena izmed živih prič dobe, ko je slovenstvo zanikano v vseh odtenkih, od najbolj grobega iztrebljanja med drugo svetovno vojno, do omalovaževanja slovenščine nedavno. Navsezadnje je izjava zbora v Cankarjevem domu le obnova Prešernove »Zdravljice« v prozi.

